

Berzsenyi esztétikai és kritikai munkássága.

(I. közlemény.)

Valahányszor Berzsenyiről beszélünk, rendszerint az ódaköltőt képzeljük vagy állítjuk magunk elé s nem igen gondolunk arra, hogy nemcsak ódákat, nem is pusztán csak költeményeket, hanem főleg Kölcsey bírálatának megjelenése után csaknem kizáróan prózai, nevezetesen esztétikai és kritikai műveket írt.

Életirői jobbára röviden végeznek e körbe vágó műveivel, pedig óriási tévedései ellenére is a nagy jellemét alkotó vonások kiegészítéséhez multhatatlanul szükséges e nemű munkálkodásának bővebb ismerete.

Hogy Berzsenyi költő lett, ismeretes, minő véletlennek köszönhetjük. Ha Kis János esetleg rá nem jó s nem közli a Berzsenyitől elkért költeményeket Kazinczyval, aligha értesül vala a magyar közönség, — ha nem is egyáltalán, de legalább egyhamar — arról, minő költői kincsek rejlenek az elvonultan élő remetében. Ámde az is bizonyos, hogy Berzsenyinek úgy költői, mint prózaírói munkásságára döntő hatással a Kazinczyval folytatott ama levelezés volt, a mely 1808-ban indult meg a mester hízelgő soraival.

Nem esik itt részleteznünk azt, mily fontos tényező volt annak idején Kazinczy levelezése, a ki a szó igazi értelmében lelke volt akkori irodalmunknak, mily népszerűséggel bírt ellenfelei nagy száma ellenére és a kiben csak szikráját sejtette a tehetségnek, mint megtisztelte rögtön barátságával, hogyan lelkesítette, buzdította, mily lankadatlan szorgalommal s ki nem fogyó türelemmel írta rengeteg mennyiségű levelét, mennyire megnyerte finom tapintatával mindazokat a kikhez csak közelített.

Igy történt ez Berzsenyivel is, a ki csak jóformán Kazinczy levelei nyomán kezdett arról gondolkozni, hogy pótolgassa iskolai tanulmányainak hézagait s olvasson oly műveket, melyek öntudatossá teszik benne az őserőt. A mint nem vonakodott bevallani teljes őszinteséggel ebbeli járatlanságát,¹⁾ ép oly készséggel szívelte meg Kazinczy útitásait.

Ismereteinek hiányosságát még sokkal inkább érezhette akkor,

¹⁾ Lev. Kazinczyhoz 1808. decz. 13.

a mikor először került Kazinczy triászába, a hol oly képzett eszthetikussal került össze, mint Szemere vagy Kölcey. Pedig a triász tagjait nemcsak meglepte, hanem egyenesen megnyerte tartózkodás nélkül kijelentett nyilatkozataival, a melyekben több volt a mesterkéletlenség, természetesség, mint a képzettség, irodalmi jártasság. Határozott elismerést aratott itt, mikor felvetette azt az eszmét, hogy jó volna Révai egykori tervéhez visszatérve oly időszakai folyóiratot alapítani, a melynek hasábjain találkozhatnak íróink. A tervet nagy örömmel fogadták, Fejér György és Horvát István felajánlotta a szükséges költségek fedezését, a szétküldött felszólítások folytán rövid idő alatt mintegy negyven ivnyi kézirat gyűlt össze, midőn egyszerre le kellett tenni az egész tervről, minthogy Döbrentei az írókat az általa megalapított *Erdélyi Múzeum* támogatására kérte föl és Vitkovics, a ki nem igen bizott a maguk vállalkozásában, rábirta Szemerét, hogy az egész kézirat-csomót adja át fölhasználás végett Döbrentének.

Azokban külső körülmények is hatottak közre arra, hogy Berzsenyi behatóbban elmélkedett eszthetikai, illetően szorosán vett költészettani kérdésekről.

Ugyanis sógornője, *Dukai Takács Judit* nagy kedvvel foglalkozott a költészettel s teljes bizalommal fordult fölvilágosításért hozzá egy és más tekintetben. Berzsenyi, a kinek ez időben már nagy neve volt a hazában mindenfelé, restelte vona, hogy akár hallgatással üsse el a dolgot, akár máshoz kelljen utasítania »Malviná«-t. Tanúlmányozta tehát a hozzá intézett kérdéseket s mikor már vélekedése szerint otthon érezte magát, akkor megírta azokat a sorait, a melyek eszthetikai eszmélkedése első komolyabb jelenségeül tekinthetők.¹⁾

Bevezető sorai után megírja, mily gyönyörűséggel látja »kedves kisasszony húga« leveleiből és verseiből, hogy »a szépen kezdett pályán naponkint előbbre halad. Valóban az a könnyűség, melylyel K. A. húgom gondolatait, érzéseit előadja, s a szorgalmas tanulás melylyel tudományát tökéletesíteni igyekszik, minden jót ígér,« csak vigyázzon, hogy se a hízelgés, se a gúny, se a nehézség el ne tántorítsa.

S ezzel áttér jóakaró tanácsaira.

Mindenek előtt arra kéri, válasszon költeményeihez mentől nagyobb szerű, mentől magasabb tárgyakat, mert a szép és nagy tárgy önként emeli föl a lelket s észrevétlenül segíti elő a legszebb ideák és gondolatok kifejezését, kidolgozását. A kicsiny szerű tárgyról nem lehet nagyot, szépet mondani; már pedig a költészettnek ez a hivatása s a költőnek egyebet mondani nem szabad.

¹⁾ Lev. Dukai Takács Judithoz. 1814. júl. 5.

Éppen mint a zenében. Emitt is van dorombolás és van szép zene.

A költőnek sem szabad konyhai dalokat énekelnie, mert ezek nem illenek a lanthoz. A ki nem így tesz, »Pindaros lantján is csak konyhadalokat fog pengetni.«

Nem kíván ő még ifjú hűgától sem schilleri mélységet, sem horatiusi magasságot és harsogást, de méltán kívánhat »Gessneri festegetést és enyegést, Matthissoni phantasiát és andalgást.« Csak tanulmányozza az általa küldött műveket. Kisfaludy Sándort és Csokonait sohasem ajánlta, s nem is ajánlhatja. Kisfaludy *Kesergő szerelmében* sok szépség van, de azután kiadott munkái nagyon alatt járnak, ezekben együtt van a gyöngy s a gaz, már pedig a kezdő nem tudja kiválasztani a szemét közül a virágot. Csokonainak vannak ugyan szép gondolatai, de ízlése nincsen. Különösen kerüjje a Himfy módját, mert általa csak szószaporító s üresen hangicsáló lesz. »A versben egy szükségtelen szónak sem szabad lenni annyival inkább szükségtelen daloknak és énekeknek. Nem azon kell igyekezni a poetának, hogy a kicsiny és szűk materiáról sokat ír hasson, hanem hogy a legnagyobb s legmesszebb terjedő tárgyakat és gondolatokat minden lehetséges rövidséggel s tömörséggel adja ki, mint a trombita az összeszorított hangot; mert csak így hat szívre, és ez a poezis.« Éppen ezért leginkább ajánlhatja hűgának Péteri Takács Józsefet, a ki ugyan nem repül magasan, de nem is száll a porba, »s az ő ártatlan nemes érzése, az ő együgyű tiszta ízlése, kivált egy szépnembeli versszerzőnek, nagy dízére válhának.«

A levél többi része nem érdekel most bennünket.— Ez a levél különösen becses, mert jellemzi Berzsenyi költészettani felfogását.

Szerinte a költészetnek csak magasabb szárnyalású nemei érdemelnek figyelmet, holott a többi alantjáró, közönséges, méltatlan a költés eszményiségéhez. Mintegy saját költői pályájának kezdetét jelzi akkor, mikor Malvinát Gessnerre, Mathissonra utalja, mint a kik fölvezetnek a magas lendületig. Kisfaludyban megróván az egyhangúságot és szószaporítást, Csokonaiiban az ízlés fejletlenségét, óva inti hűgát ezeknek követésétől. Ime az elvonultan élő Berzsenyi finom költői érzékével már rájött ama két nagy költőnek azokra a hibáira, a mélyekre a mai kritika sem hűnyhat szemet. Ámde nagy tévedésbe esik, a mikor ezektől az íróktól elvitatja a jótékony hatást, s még nagyobbá akkor, mikor csakis a nagyszerű, a legmesszebb menő tárgyaknak ad helyet a költői művek sorában s ezzel elítél oly műfajokat, a melyek a maguk nemében ép oly tökéletes, költői megnyilatkozások, mint az óda. Hanem »Hát meg van róla győződve, hogy a szép és nagy tárgy magával ragadja a lelket,

arról a művészetről még csak sejtelve sincs, mely a hétköznapi ökönséges tárgyakat is a költészet zománczával tudja bevonni.«¹⁾

S Berzsenyi e nézetei mellett később is állhatatosan megmaradt.

Mikor Bárány Boldizsár megbíralás czéljából elküldte hozzá egyik költeményét, előre bocsátja a válaszul írott levélben,²⁾ hogy ő ugyan nem tartja magát illetékesnek a bíralatra, hanem volna egy pár javaslata, ezeket »ura Ecsce« elfogadhatja vagy elvetheti tetszése szerint.

1. Költői képekért nem kell Miltonhoz fordulni; eleget találunk a régiéknél. Különösen tilos az újkori mythológiát a régivel összevegyíteni.

Berzsenyi e megjegyzése a középkori epikát juttatja eszünkbe, a melyekben, mint *Szász Károly* mondja »A világirodalom nagy eposzai« című örökké becses művében: »a nemzeti monda még a népek pogány korában keletkezvén, az eposz pedig a keresztyén korban jövéen létre, a keresztyénség áthatotta s módosította ugyan a mondát, de az ellenkező tényezők, nem egyesülhettek ki teljesen... a pogány kor sárkányai, bűvös-bájosságai, tünderei szerepelnek ugyan, de a keresztyén nézet is ott van mellettök. Amazok a nemzeti, emez az egyetemes elemet képviseli bennök, s így sem kizárólag nemzeti, sem tisztán keresztyén költeményeknek nem mondhatók.« A hasonló következetlenség ellen méltán kelt ki Berzsenyi.

2. Az óda oly kényes, hogy az ily nevezetes szóknak, mint »Remekebb, Éden,« csak egyszer szabad egy ódában előfordulniok. A poétának gazdagnak kell lennie mind szavakban mind képekben, ugyanannak ismétlése szegénységre mutat.

Berzsenyi elve magában véve helyes; de először is nehéz volna határt vonni a »nevezetes« és nem nevezetes hely között, másodsor az ismétlés néha költői vagy más czélből fordulhat elő s igen hatásos lehet.

3. »Jó verset írni nagy munkát, nagy erőlködést kíván. A ki egy ódán hétszámra dolgozni nem tud, az poeta sohasem lesz. A mely vers hamar készül, rövid életű az, mint a Varga Péter bocsora. Nonum prematur in aunum, azt mondja Horátz, ha jó akar lenni a vers, mert a ki *stans pede in uno* önti a verseket, az nevetségessé teszi magát az okos előtt.«

Ez ismét csak relative igaz, sőt pl. a dal köztelensége éppen az által veszít, hogy a költő nagy jóakarattal igen sokat ráspolyoz rajta. Azután meg a mint hiba a meg nem érett gondolat vagy érzés s meg nem felelő alak, ép oly hiba a költemény mesterkélt-sége. Petőfi vagy Béranger, Moore vagy Heine legszebb költeményei

¹⁾ L. Endrődi Költők világa 147 l.

²⁾ Lev. 1. 17. febr. 1.

bizonyára nem mentek át a kilencz éves sajtón, de azért vannak olyan szépek, mint Horatiusnak legremekebb — át meg átjavított darabjai.

Berzsenyi hasonló irányú munkásságának újabb phasisa Kölcsenyek 1817-diki bírálatával következett be.

Az irodalmi kritikát abban az időben még nem ismerte irodalmunk. A hazafias felbuzdulás egy részt a szép czél érdekében szívesen jónak látott mindent s örömmel szemet húnyt, ha hibákat látott, másrészt nemcsak fölötte érzékeny volt minden olyan nyilatkozat iránt, amely még egyebet is keresett és talált a különben tiszteleltre méltó működésben, mint hazafiságot, sőt egyenesen bűnnek tartotta, hogy valakit elidegenítsenek az írástól. A ki egyszer tollat vett kezébe, már pedig ekkor minden ember a nemzetiség és a nyelv érdekében vett tollat, arra szeretettel, bámulattal, hálával, ragaszkodással tekintettek.

A Révai és Verseghy között folyt polemiát ugyan irodalmi kritikánk első nyilvánulásának nézhetjük, de ez voltakép a pártszenvédély hangja volt tele személyeskedéssel. Kazinczy óriási terjedelmű levelezésében az esztétikai megjegyzéseknek bőséges tért juttatott, a kritikának méltányló vagy elítélő szavait is hallatta, csakhogy az ő eljárása nem hozhatta meg a kívánt sikert, mivel rendszerint nem annak írta meg a hozza véleményét, a kit illetett, hanem egy harmadiknak. Ellenben a hozzá érkezett művek íróit agyba-főbe dicsérte, hibáikkal nagyon szeliden bánt s minden törekvése az volt, hogy inkább lelkesítsen, mint esetleg lankaszson. Ilyes levelei telvék nevetségesebnél nevetségesebb jelzőkkel, émelygős magasztalásokkal, érzékenykedő bámulattal. Természetes, hogy Kazinczy adván irányt ez időben, azokat, a kiket hozzá szoktatott, hogy csak a »lelkes istenfi,« »musafi« s más hasonló epithetonok zsongtak a fülökbe, fölötte elkényeztette. Ezzel szemben a »Tövissek és virágok« epés satirájában, vagy akár az egész »Mondolat-pör«-ben sokkal több volt a személyeskedés és egyoldalú pártoskodás, semhogy általános igazságoknak lehetett volna érvényesülniök.

A jobb érzésű, felvilágosodottabb írók, egy Fáy András vagy maga Berzsenyi is, nagyon szükségesnek tartották a kritikát, ámde csak oly alakban, amely nem szegi kedvét az írónak. Különben a kritikai tejtegetésekre kellő tér sem igen állott az írók rendelkezésére.

Kölcseny volt az első, a ki máskép vélekedett e tekintetben, és tért is talált e nemű működésére.

Bírálataiban főképp azt a czélt tűzte ki, hogy az irodalmat megtisztítsa a gyomtól s a kiváló és érdemes költők szigorú megbírálása által az illetőket még megíntoltabb munkára biztassa, másfelül pedig az avatatlanokat, tehetségteleneket elijeszze az iro-

dalmi működéstől. Tudjuk, hogy Kölcsey szép célja mellett szem elől tévesztette a kor viszonyait, szem elől különösen a módot, a melylyel el kell vala járnia és ha mindjárt nem fogadjuk is el minden ízében, de sok tekintetből aláírjuk Vass Gereben következő megjegyzését: »Kölcsey, daczára minden angyal jóságának, midőn bírálatot irt, szinte csak azon hibába esett, mint collegái előtte és utána mindig, hogy midőn bíráltnak, egyszersmind elfutja őket a méreg.«¹⁾

Jellemző egy dolog az e kori viszonyokra, hogy midőn Kölcsey abban a meggyőződésben, hogy célja helyes, 1815. márczius 6-iki levelevel együtt elküldte Döbrenteihez a Csokonairól szóló bírálatát, Döbrentei rettenetesen megütközött az »ily manierú recensión« s mivel egy részt nem is fogadta el mindenben Kölcsey véleményét, másrészt pedig félt attól, hogy ilyen, eddigelé hallatlan bírálat által fejére zúdíttja az egész közvéleményt, nem merete kiadni a bírálatot, nem még Kölcseynek ugyanazon év május 15-iki levelében közölt felvilágosításai után sem.

Kölcsey aztán kénytelen-kelletlen belenyűgödött a dologba s egy időre félretette munkáját. 1817-ben azonban megindult a *Tudományos Gyűjtemény* Fejér György és Horvát István hosszas sürgetésére Trattnernél. Az I. kötet bizony minden határozottabb irány nélkül lépett világ elé, úgy hogy méltán mondhatta Vitkovits: »Kezdetről fogva az a nem szerencsés sorsa volt, hogy sok volt az elsőző szakácsa . . . Csak azt hallhattad összegyűltünkkor: ennek a munkáját is be kell venni, mert pap, mert báró, mert pápista, mert protestans, mert professor, mert ifjú, mert ennyi praenumerant gyűjtött. Ily mellékes, ily nem literatori tekintetek szültek a sok holmit a »Tudományos gyűjteményben.«²⁾

A Tudományos Gyűjtemény kiterjeszkedett a tudomány és művészet minden ágára, a túlságos szabadelvűség következtében helyet találhatott benne bárminő vélemény. Igaz, hogy általa az irodalom némileg emelkedett, a népszerűsítés által a tudomány kérdéseinek is olvasokat teremtett, de éppen ama határozatlansága miatt mélyebb nyomokat nem hagyhatott.

Kölcseynek nem állott más út nyitva, mint e folyóiratot keresni föl, úgy a Döbrenteitől vissza vett s Csokonairól, mint a Kis Jánosról szóló munkálataival.

S ugyanide küldte a Berzsenyire vonatkozó bírálatát is.

Messze vezetne feladatunk keretétől, hogy e bírálatot mélyrehatóan ismertessük, vagy hogy szóljunk arról az ugyancsak vegyes hatásról, a melyet tett országszerte. Berzsenyi feleletéből majd kitűnik a mű veleje.

¹⁾ Régi képek. I. 40. l.

²⁾ Válogatott levelei. 1878. 173. l.

Berzsenyi Kölcsey bírálatának elolvasása után így ír Kazinczy-nak 1817. szept. 8-án: »Ez a recenzió annyira áthágta a maga határait, annyira megvet minden illendőséget és emberséget, annyira elárúlja tisztátalan küttejét, hogy az okosak előtt maga magát megczáfolja.« Mindazáltal már ekkor fölébredt benne a válaszolás gondolata, mert ime Kazinczy is sokat vesztett a miatt, hogy a Mondolatra nem válaszolt, más részt az irodalom érdekében valónak tartja, hogy »ezen garázda sophistát szelidebbé, emberségesebbé tenni megpróbálja. Mert az ilyen gorombaság végtelen károkat fog okozni, elidegeníti az írástól a legszebb lelkeket, azokat a lelkeket, kiknek a dicsőség semmi, a gyalázat minden, elidegeníti a főrendet, mely sokat tett és tehet, s megalacsonyítja a literátorokat s az által azon kis tekintetet, melyet a magyar literatura nyerni kezdett, elrontja.«

Ugyanezen levélből kitetszik, mily kevés önnállósággal, tájékozottsággal bírt Berzsenyi az esztétika terén, hogy Kölcsey bírálatában némely dolgot meg sem értett s Kazinczytól kér fölvilágosítást pl. arra nézve, vajjon helyesen van-e összehasonlítva a bírálatban Homerossal Goethe, Schillerrel Euripides, azután hogy mi az a spongyába szorult Ajax sat. — Majd Kölcsey személyéről kérdezősködik s kijelenti, hogy míg a Kísről szóló bírálatban atyai intést, addig ebben egyenes támadást lát. Végre elkeseredésében e szavakra fakad: »én ennek a pimasznak kamuti szeméből már akkor semmi jót nem néztem, mikor nekem a pesti kávéházba egy öl nyekegő verseket hozott. A rossz ember minthogy építeni nem tud, rontani akar.« Kazinczy két levélben is válaszolt (1817. okt. 12. és 18.), ad jó tanácsokat, szerette volna a dolgot a maga tekintélyével elsimítani, ámde Berzsenyi nem felelt e levelekre. A koczka reá nézve el volt dobva. Kazinczyhoz nem szólt többé a régi barátság meleg hangján s összevéve is három levelet írt még hozzá. Kazinczy leveleiből csak azt olvasta ki, hogy az egykori jó barát nem mellette tör lánsát, érzékeny szíve bezárult Kazinczy befogadására.

Egyébiránt, hogy Berzsenyi mire vezette vissza a bírálatot, kitűnik egy sokkal későbbi nyilatkozatából, a mely így hangzik: »Kölcsey recenziójának főcka az volt, hogy én verseimből a dunai szavakat ki ányui nem engedtem s azon ártalomnak, melly szerint azon párt a tiszai dialektust kirekesztőleg uralkodó á akará tenni, magamat ellene szegeztem . . . hogy én a dunai szavakat nem kirekeszteni, hanem felkeresni akarom.«¹⁾

A helyes ítélethozatal szempontjából több körülményre kell figyelemmel lennünk. Ilyen Berzsenyi ifjúkori daczos természete, a mely a férfikorban csak még inkább azzá fajult úgy, hogy ellen-

¹⁾ Döbrenteihez 1830. júl. 15.

mondást nem tűrt s a ki megbántotta, az iránt többé nem volt teljesen kiengesztelhető. Az elvonultság nem volt alkalmas arra, hogy felkét az élet tarka-barka viszonyaival szemben megacézolozza, sőt ellenkezőleg még érzékenyebbé, könnyebben sebezhetővé tette kedélyét. A bírálat megjelenésekor epehidegben szenvedett, az előtt nem sokkal pedig feldúlt szekerével jelentékeny sérülések érték vállán, oldalán, fején. Félesztendeig feküdt betegen s ily állapotban fogott észrevételeinek írásához. Végre pedig, mint maga is bevallja, Rájnis Kalauzán kívül sem eszthétikát, sem poetikát sohasem olvasott. Első fölhevülésének szüleményét utóbb bizony maga is megmosolyogta.²⁾

Nem igazoló, de minden esetre magyarázó okok ezek s tévedés volna tőlünk ezek figyelembe vétele nélkül, egyszerűen pálcát törni a sértett költő felett.

Az első kellemetlen hatás alatt írta meg tehát ellenészrevételeit s be is küldte a Tudományos Gyűjteménynek.

Fejér György kissé élesrek találta ugyan Berzsenyi ellenbírálatát, de úgy gondolkodott, hogyha a Kölcseyé megjelenhetett, Berzsenyié is megjelenhetik. A Trattnernél összegyűlő plenumban kimondták, hogy egyes kitejezéseken szelidíteni kell ugyan, de aztán ki kell adni. De Kölcsey kijelentette: »Ha kikerül Berzsenyi felelete, meg fogom mutatni, hogy Berzsenyinek a poesisról ideája sincs.« Ez döntött s a választ félre is tették. Szemere azonban lemásolta s mint alább látni fogjuk, az Élet és Literatura szerkesztősége menthetetlen módon vissza élt a maga hatalmával s Berzsenyinek ez irányú tehetetlenségével.

Berzsenyinek emez eredeti válaszából egy töredék az Élet és Literatura 1826. III. rész 171 köv. lapokon a jegyzetben van közölve s a recenziókról szól.

Kétféle kritika van, u. m. józan és sophistai, amaz világít és melegít, ez meg perkel és vakít. A recenzió szükséges gonosz. Szükséges azért, mert az irodalmi tévedéseket fölfedezi és megjavítja, gonosz, mert még a legtisztább kézben is mérges, sértő, a tisztátalan kézben pedig csupa méreg, az irodalomnak métye. Már pedig sajnos tapasztaljuk, hogy többnyire azok recenseálnak, a kik a legtörpébbek s azok akarnak irodalmi uralomra jutni, a kik még önmagok fölött sem képesek uralkodni. A józan nem is kapkod külső feltűnés után. Innen van, hogy számos recenzió alig egyéb, mint tudós színbe öltöztetett balgaság, hiúság, pártoskodás, gonoszság. Ezek aztán többet ártanak az irodalomnak, mint használnak, »s gyakran az ő mocskolódásaikkal a literaturát, baltázó betyárok csordájává alacsonyítják, s ezáltal a legszebb lelkeket az írástól elidegenítik.«

²⁾ Lev. Kazinczyhoz 1820. decz. 13.

Egy másik töredék, a melyet Kölcsey az *Élet és Literatura* 1826. III. 243—7 lapjain tett közzé, a mértékes-rímes verselésről szól.

Az iambost és trokhaiost rímmel látni el, csak olyan nevetéses, vagy legalább is fölösleges hiabavalóság, mint a daktyloshoz vagy spondaioshoz tűzni kádenciát. Az elegiában és ódában sehogy sem illik össze a metrum a rímmel vagy azért, mert ellenkező természetűek, vagy mivel a verset igen feszes és czifrává teszik. Ezt az iambos és trokhaiosban azért tartjuk legfőbb szépségnek, mert azok nem egyebek »könnyű s apró csoszogás«-nál, de nem lendületesek, itt tehát észre sem vesszük a kettőnek egyesítését. Hiába; az olaszok meg a németek azt mondják, hogy szép, tehát mi is követjük. Már pedig sem a metrum nem lesz jobba, sem a beszéd szebben hangzóvá. A metrum nem egyéb a rímes versben, mint kisebb-nagyobb dissonantia vagy elfojtott dissonantia, azaz semmi. Ez a semmi csak külsőséget ad, külső hang ez, a melynek kedvéért kár feláldozni a természetes könnyűséget, szabadságot, kellemet. Legokosabb tehát a görög metrumok mellett maradni, »de mind az új, mind a régi poésis nehézségeit összekötni, s azzal magunkat tortúrázni, semmi esetre a józan kossággal meg nem egyez«. A rímes metrum valóságos gyermeki babona, sanctionált semmi, avúlt előítélet, mi pedig vak követői vagyunk. Különb az az eset is eléfordúl, hogy a gyarló írók a rímes metrummal akarják palástolni semmiségüket. »Elég példáját látjuk már az olasz ráma-ra vont sonettóknak. De mik ezek egyebek, miat magokat módolgató, szájokat illegető, selypegő kokettek, melyektől a férfi ízlés annál inkább undorodik, mennél szebben pipeskednek, feszeskednek, kecseskednek és sompolyognak. Önként, szabadon s készen kell elővillanni a szépek, mint Minervának, Jupiter homlokából. Miféle hol egyszer mesterkélést látunk, ott a szépet, ha van, se látjuk. Az igen mesterkélte formákban pedig még a legszabadabb beszéd is valami erőltetett színt vesz magára s azáltal legbájosabb gráciáját elveszti.« A szép fogalmával is így vagyunk. A bámulók ráfogták a legkülönbözőbb képtelenségekre, hogy szép, mi aztán, mint a vakok rácsküzünk. A mint nem szabad a görögöket, olaszokat s németeket azért gáncsolni, hogy ebből dicsőséget arassunk, ép oly gyermek-ség azokat szentírásnak fogadni el. »Nem ez a hiúság vitt ki tehát útból, hanem egyedül a magyar ifjúságot akarom az idegenek bálványozó s nemzetünket csúfoló recensens metelyétől őrizni. Mert az idegeneknek vak imádása a nemzeti geniust elfojtja s az eredetiséget gátolja.«

Végre az *Élet és Literatura* 1827. X. rész 277. lapján olvasuk az először készült antirecensió harmadik töredékét, a mely indirekt úton szintén a sonettó, illetve az idegenek vak bámulata

ellen irányúl. Azt mondja benne Berzsenyi, hogy a magyar a leg-lelkesebb ember a világon, ezt megadja mindenki, a ki a magyart ismeri, a ki pedig nem ismeri, »elgondolhatja egérül s polgári alkotmányából;« azután szépízlésű, mint ezt nyelve s az egész Európának tetsző öltözete mutatja; érzelemmel teljes, mint ezt a magyar zene és tánc bizonyítja. A magyar a lágy olasz és a nehéz német között középen áll, az elsónél férfiasabb, a másodiknál tüzezebb, vérmérséklete tehát a legtökéletesebb. A németet a mély tudományosságban nem érheti utól, de a költészetben tüzes lelke folytán felül fogja múlni; az olaszra nézve pedig óhajtható, hogy az a lágy finomság »oly távol legyen a magyar poésistól, valamint az olasz puhaság a férfias magyar erkölcsőtől.«

Ezek a kiadott részek, a melyek Berzsenyi akarata ellenére láttak napvilágot és méltányolnunk kell Berzsenyi kitakadását, midőn így ír: »Veszedelmes nyavalyámban lepe meg engem Kölcsey goromba recenziója, s innét kell első antikritikám hibáit kimagyarítani. Én ezen írásmat, mihelyt nyavalyám enyhült, azonnal mind személyesen, mind levelek által több ízben visszakértem, de vissza nem kaptam, sőt most ezen hagymázos beszédimet fitogtatják az »Élet és Literatura« köteteiben.«¹⁾ És méltányolnunk kell a költő fiának, Lászlónak, kitörését, a melylyel elítéli Kölcseyeket, hogy Berzsenyi eredeti ellenbírálátát, habár csak részben is, nyilvánosságra hozták, noha Berzsenyi számtalanszor sürgette lázas művének visszaküldését. Mentségül csakis azt hozhatja föl, hogy egyfelül nagyon messze volt akkor Nikla Pesttől, másfelül pedig Kölcseyék Berzsenyitől távol nem tudhatták szenvedéseinek nagy mértékét.²⁾

Berzsenyi maga is átlátván, hogy az első válasz a pillanatnyi fölháborodás elhamarkodott szüleménye, új válasz írásához fogott. Hozzá fogott, de csak egy év múlva készült el, illetve jelent meg a Tudományos Gyűjtemény 1825. IX. 98—130, továbbá az Élet és Literatura 1829. XXI. 43. köv. s végre u. a. 53. köv. lapjain.

Észrevételeiben Home következő kritikái elvéből indul ki:

A kritikának egész szép tárgya, barátaim, a mű,
Nem pedig a *művész*. E kettőt összezavarni:
Rút lelkek szokták; de a rútból folyhat-e szép s jó?

Ehez fűzi azt az előzetes megjegyzést, hogy ama mottónak Home nélkül is minden jó szívbe beírva kell lennie. Nem másoknak, hanem önmagának mondja ezt arra az esetre, ha a recenziók manója őt is helytelen eljárásra, hibáztatható kitejezésekre ragadná. Mert jóllehet, a recenzió gúnynyal illeti, ő ettől a módtól távol akar maradni. De másrészt a recenzióknak csak azon tétéleire akar reflexiót tenni, a melyek szorosán reá vonatkoznak.

¹⁾ Lev. Döbrenteihez 1830. júl. 15.

²⁾ Esztergom és vidéke 1885. 6. szám.

Az első vád, a mely szerint ő gyakran téved dagályos, felesleg való s értelem-től üres expressiókba, több okból kitogásolni való, mert Kölcey nem mondja meg tisztán, melyik kifejezést tartja dagályosnak, melyiket felesleg valónak, ennél fogva a kellő választ is nehéz reá megadni. De másrészt azért is, mivel egyes kifejezéseket önkényesen megcsonkít, éppen mintha valaki valamely szobor egyes részeit letördelve mondana róla ítéletet. Így pl. Kölcey csak ennyit mond: *pólya örömébe mártani* s nem teszi oda, hogy itt a sonett polyájáról, vagyis annak születése helyéről van szó; tehát Vaucluseból gyermekpólyát csinál; vagy *gigászi örök vár' chaoszá-t* ír Kölcey, holott itt a *vár* nem főnév, hanem ige, Kölcey tehát nem értette meg a kifejezést s a hiányjel önkényes fölrakása által rossz értelművé teszi az egész szöveget. Kölcey dicséri az *Almáim tündér ligetét te hímzed bájos ecsettel* kifejezést, de már az ezzel egy természetű a *hamvedrek mohait bíborral fested* szólamot elítéli; gáncsolja a *tündér ambrosiá-t*, de ő maga használja a *tündér kárpít*-ot. Kölcey tehát a különféle szólamokat összezavarja, értelmüket nem bírja fellogni, szándékosan ferdit s ugyanazt egyszer fehérnek, másszor meg feketének látja. Így megy tovább Berzsenyi s minden egyes kitogásolt kifejezést megmagyaráz. *Dithyrambok lángköre* nem más, mint a legmagasabb lyra koszorúja, nimbusza; az idegen szót kerülte s kötelességünk is az eszmék változásának megfelelően a nyelvet is változtatni, a romantika megköveteli e változást s az eredeti költőnek e javítás, magyarítás éppen kötelessége. Azután meg nem szabad az ilyes kifejezéseket, mint *dithyrambok lángköre*, *gőztorlatok alpesei*, hideg szemmel nézni, hanem föl kell emelkednünk abba az exaltált régióba, a hova azok vezetnek s akkor érteni fogjuk, hogy az exaltált gondolathoz csak hasonló kifejezések találnak, a felmagasztalt képzelemhez nem illenek a közönséges képek. Ugyanigy tesz Homeros s ugyanigy minden költő, tehát dagályról szó sem lehet, mert nála nincs semmi erőltettség, sem mesterkélttség a kifejezésekben. *Az Atridák ragyogó dagályát pórázon mosolyogva nyögni* a. m. a nagyok lényes kevélységét cifra rabkötélen mosolyogva tűrni; *hamvedrek mohait bíborral festeni* a. m. a mulandóságnak, halálnak képeit vidám színbe öltöztetni és így tovább. Mindezek fennjáró, képletes kifejezések s valamint a gondolatnak kellő helyen való emelése nem hiba, úgy a beszéd emelése is megengedhető, ha nincs benne természetellenesség. Nincs, miért hibáztatni őt azért, hogy eltért a görög ódák nyelvbéli egyszerűségétől, mert ő szellemben is eltért tőlük, így a dikeziót is szükségképen az érzés természetéhez kellett alkalmaznia. Nemcsak az egyszerűségben van szép, hanem másban is. A görögöknek megvolt a maguk költői nyelvük, de nekünk csak a képletek által lehet érzékibbé, a szólások és szavak által lehet

szébbé tenni a nyelvet, elkülöníteni a prózait a költőtől s megadni minden egyes költői műnemnek a maga stílusát. A nagy erő csak így szül durvaságot, a fenség csak így szül dagályt, ha nincs velök kapcsolatban ízlés is; ám legtöbbször a dagály az erőtlenség hibája, a hol megvan a természetes erő, ott »az természetesen tudja magát exerálni«, a hol pedig csak betanúlva, utánozva van, ott kezdődik az erőtlenség erőlködése, a dagály.

A második kifogás, hogy t. i. provincialismusokkal tömte meg nyelvét, nem all, mert a *pírholagos* és *csatináz* nem is ódáknak, hanem két gyermekes dalnak, a *döngécsel* két ódában, a *méhe* pedig egyetlen egyben fordul elő. Ez még nem »megtömés« s a provincialismusok használatában csak akkor van hiba, a vidéki szözlásmódok csak úgy árthatnak a költészetnek, »ha vagy rosszak vagy mértéktelenek.« De ő ama használt szavakat jó szavaknak tartja s ritkán használja. Mindegyik jó a maga helyén, mert az óda megtűri, sőt szereti az idylli érzelmeket, a mit a »csattog« és »döng, kicsinyített alakjaival, a »csatináz« és »döngécsel«-lel próbált kifejezni. Az ódában idylli, egyszerű érzelmek is lehetnek, a földolog, hogy a dikció alkalmazkodjék az érzéshez. »A recensens által magasztalt *Melisszám* csupa idyll; de valamint abban, úgy egyebekben is mindenkor megtudtam én az idylli szavakat Voss gyermekes szavaitól választani.«

A harmadik kifogás az, hogy fölvette zsengeit is. Távol volt attól a hiú gondolattól, hogy mind csak remeket ad, nem is egy-két pedans számára adta ki költeményeit, hanem a nagy közönségnek, a melynek ép úgy tetszenek az ő gyermeki dalai, mint legjobb ódái, melyek között nincsen is egyéb különbség, sem korakra, sem természetekre nézve, mint az, hogy a dalokban a szívnek együgyű nyelvén beszéltem, az ódáknak pedig a tárgy természete szerint harsogtam. *Az Örömhez* című költeményét legjobb ódái közé számítja s nem érti, hogyan ítélni el azt Kölcsey, a kinek különben az állítólag Bürgertől vett ódára nézve sincs igazsága, mert annak ugyan Bürgerhez semmi köze sincs.

A negyedik kifogás az, hogy Berzsenyi »Remete« című regéjét lyrai versnemben írta. Erre azt feleli, hogy a »Remeté«-t csak Kölcsey bérmálja regének (romance) s ebből folyólag aztán helytelenül bírálja a »trovadori stíl« szerint. Nem a mértéknek van nagy befolyása a vers külsejére, hanem éppen a mértékben áll a görög versnek egész külseje. »Nincs lyrai hangon írva, mint a trovadori romancékat közönségesen írni szokták, egyrészt, mert az asklepiadesi vers a lyrai mértékek között a legegyszerűbb, a legnyúgódtabb, másrészt, mivel a költemény egész menete lassú és nyugodt, végre pedig leginkább azért, mivel a trovadori regék rimes lyricumai sokkal inkább lyricumok, mint akármelyik görög forma.«

A mértéknek igen nagy jelentőséget tulajdonít Kőlcsey, holott a mérték csak edény, a melybe a költő azt öntheti, a mit akar, a szerint, a mint az az edény szűk vagy tág. Ő a közép utat választotta s költeményével átmenetet mutat a lyrikumról a többi szabadabb formákra, egyaránt távol az eposi lassúságtól és a lyrai rohanástól. Ő költői elbeszélést akart írni, ezt tehát nem szabad trovádori formákhoz mérgetni. Különbözik már Stesikhoros és Horatius is írt eposi tárgyakat lyrai formákban, csak hogy a horatiusi meg a trovádori költés nagyon különböző.

Az ötödik kifogás lényege az, hogy Berzsenyi minden kifejezésbeli bősége mellett is szegény a gondolatokban és érzésekben. Legrészletesebben szól erről Berzsenyi, abból indulva ki, hogy abba a szűk körbe, a melyre Kőlcsey utalja, bele illik a világ minden költője, Voltaire pl. azért, mivel keveset érzett, Matthisson, mivel keveset gondolt, Csokonai, mivel nem oly érzélgő, mint Himfy, ez meg, mivel nem oly jó verselő, mint amaz. A *Bonyhai grottá*-nak semmi köze sincs a *Melancholiá*-hoz, nem hogy visszaemlékezés volna rá; ez utóbbiban a melancholiát éneklé, az előbbiben meg köszönetet mond a grófnőnek, hogy bevéselte a költeményt, az egész visszaemlékezés tehát annyi, hogy mindkettőben előfordul a 'Melancholia' szó. *Amathus* sem visszaemlékezés a *Melisszára*, mert, bár a főgondolat s a gondolatmenet egyezik, mindkettő különböző képekben van föltárva. Minden költőnél megesis, hogy kedvelt eszméjének többször ad kifejezést, de ez nem az érzelmi vagy gondolatbeli szűkkörűségből származik. Arra, hogy ugyanazon szavak, szólások többször ismétlődnek, hivatkozik Homerosra, a kinél ugyanazon kép, szó, sőt egész sorok igen gyakran fordulnak elő s bizonyára nem ama bizonyos 'szűkkörűség' miatt, hanem mert azokat a legszebbeknek tartotta. Számos hasonló példára mutat Berzsenyi Schillernél, Matthissonnál, Kisnél, Kazinczynál. Számszerű adatokkal mutatja ki, hogy nála az ismétlések más költőhöz képest csekélyek. Egyenként bizonyítja, hogy az ismételve használt szavak mindig más érzelmeket, más eszmét hoznak magokkal. Nem jellembeli hiba a szó ismétlése, mert ha pl. az aetheri helyett istenit, mennyeit, a virány és virulmány helyett mezőt, ligetet, halmot, berket, avagy Platon és Sokrates helyett más nevet tenne, azzal az illető helyéppenséggel nem nyerne semmit; de a mi még fontosabb, Kőlcsey e gáncsa határozottan ellentétben van a bevezetésbeli dícsérő szavaival, mert hiszen, ha valaki költői kitételekben gazdag, az nem lehet gondolatokban szegény, mivel e kettő tulajdonképen egy, továbbá, a ki az érzelmeket, gondolatokat a képzelhető hévvel önti ki, az betölti a költészet egész körét, tehát érzelmei, gondolatai nem lehetnek szűkkörűek. Kőlcsey őt egyik szavával a legnagyobb genienek, a másikkal meg bőbeszédű bolondnak deklarálja. És ha e ki-

fogásban igaza volna is Kölcseynek, még sem volna elfogadható, mert a józan bírálat legfőbb elve ellen vét áltál, hogy nem a művet, hanem a művészt vette alapul s feledi, hogy ugyanazon költő lelke különbözőképen nyilvánulhat. Nem az a kérdés, hogy mit és mennyit írt valaki, hanem hogy milyen, a mit írt.

A többi kifogások egyedül arra czéloznak, hogy Berzsenyinel vannak ugyan ragyogó kitételek, de nem mondanak semmit, hogy továbbá értelmi s érzelmi szűk köréből következik, hogy kimerítette tehetségét, a többiek végre a költemények külső alakját illetik. Berzsenyi mindenekelőtt bírálat alá veszi Kölcsey *Jegyváltó* című költeményét s azt bizonyítja, hogy 1. túl van tömve interrogatiók és repetitívókkal, pedig ezek a figurák csak a retorikába tartoznak s ha az újabbkori érzélgős irány e tekintetben enged is valamit, de ily nagy mennyiségben még sem engedhető meg azok használata, 2. egyes kifejezések és szavak rontják az olvasó fülét, ajánl is helyettük jobbakat, 3. a költeményben nemcsak homály, hanem érthetlenség is van, 4. a stílus nem talál a költemény alaphangulatához, mert a kifejezések »szertelen és természetlen hagymázos rángatózásnak typusát veszik magokra«, a szerelem édes órájához pedig az ilyenek nem illenek. Egészen más volna a dolog, ha Kölcsey nem saját magát tárja föl és így »az indulatok és ábrándozások különféle szertelenségeit« akarná tolmácsolni, mint a hogy pl. ő tette a Virághoz, Musához vagy Br. Prónayhoz intézett ódáiban, a melyekben »a poétai lélek a poétának egész szabadságában s objectumait el nem érhető« törekvéseiben jelenik meg. Az egész költeményben túl van csigázva az érzés, ellenmondásokkal van tele, »ezen versezetnek egész poéta érzeménye nem is egyéb, mint az érzelmi dagálynak legképtelenebb neme«, 5. a képzelem oly tulajdonokat egyesít (karja és hulláma a reménynek vagy álomnak), a melyek össze nem férők, ez pedig »rút idealitás«; illetlen dolgot is mond, midőn az istenekről az állítja, hogy a szeretkezőket betakarják és legyezik, ez ál-fenség vagy képzeleti dagály. Ezekből látható, mondja Berzsenyi, milyen érzést és értelmet tart költőinek Kölcsey s a maga részéről csak örül, hogy ilyenek nincsenek az ő költeményeiben. A Kölcsey gúnyolta darabok közül a *Bonyhai grotta* többet mond és szebb, mint a Horatius I. 30. ódája, a melynek tárgya ugyanaz.

Nem értheti, hogy mondhatja Kölcsey róla, hogy már elérte a határt, ennek magyarázatával adós marad, ez csak olyan odavetett „recensensi styl“. A mi epistoláit illeti, elismeri, hogy sokszor hosszadalmasak, de nem is költői szépségeket akart bennök mondani, hanem hasznos igazságokat. Hogy végre rímei nem jók, erre csak azt felelheti, hogy nem tehet róla, ha a magyarban nincsenek jobb rímek, bárha ő is szeretné, hogy legyenek; de hát czéltalan

volna olyan törvényeket szabni, a melyeket úgyis minden léptenyomon át kellene hágni, »ha csak úgy nem akarunk rímezni, mint némely módi verselőink.« Az ilyen törvények nem a művészetnek, hanem a mesterkéeltségnek törvényei, ezeket pedig nem teljesíteni, terjeszteni kell, hanem éppen elfojtani. Hanem hát szeretik az ilyen csecsebecséket egyesek, hogy elmondhassák: én is festő vagyok. »De jól mondá *Batteux*, hogy *a tudományoknak a góthok annyit nem ártottak, mint a hiú elmék.*«

Hadd összegezzük most a lehető rövidséggel véleményünket Berzsenyi feleletéről.

Az *első* pontra nézve tagadhatatlan, hogy Berzsenyiben van még bizonyos 'teszesség', de ez még nagyon messze esik a durvaságtól, hogy továbbá a régi hagyományos költői nyelvtől lényegesen eltér, a magasan szárnyaló gondolatokhoz mérten az új szólásoknak azt a merész röptét alkalmazza, a mely az időben valóságos újdonság számba ment; igaz az is, hogy képei közt sok a merész, sok az első tekintetre érthetetlen, de azért helyesen jegyzi meg, hogy Kőlcsey nem mondja meg tisztán, mely kifejezésekben rója meg a dagályt, melyekben a fölösleget, sőt egész kifejezéseket nem értvén, azokat saját célja szerint megváltoztatva adja s ahhoz képest bírálja.

A *második* pontban egészen helyesen kel védelmére az illető tájszólásbeli szólásoknak. A 'méhe' teljesen átment az irodalmi nyelvbe; 'pirholagos' (vagy a Nagy Szótár szerint 'pirhanyagos') ritka szó ugyan, de nem bizonyítható rá, vajjon nem a nyelvújítók alkotása-e; 'döngécsel' szintén teljesen irodalmi kifejezés; csak az egy 'csatináz' a tájszó s ez is egyetlen egyszer fordul elő. Kőlcsey azonban 'sat'-'t tesz kifogásaihoz, Berzsenyi összes költeményeiben *hat* oly szó van, a melyre kifogás eshetik. Ezek a következők: 1. döbög, 2. pizseg, somogyias kiejtéssel, hangzóváltozással a. m. dobog, pezseg; 3. héjázat = lebegtet, ez már valódi tájszó; 4. *szenelő*, a mely kétszer fordul elő = kandallóféle, balatonvidéki tájszó, de már Faludi is használja; 5. göböl = göboly, szarvasmarha, egyetlen egyszer, de már Gyöngyösinél, Pápai Páriznál is; 6. kámpolás, amolyan nyelvöltögetés vagy gyermekes gúnyolódás s már Faludi is ismeri. Ép oly joggal útasítja vissza ennél fogva Berzsenyi e vádat, mint a mily igaz a van abban, hogy a Kőlcsey által reminiscenciáknak bélyegzett költemények lényegesen különböznek a velök egyezőknek állított költeményektől.

A *harmadik* vádra tett észrevételt szintén el kell fogadnunk. Ha valamely költőt a maga egészében akarunk jellemezni, ismernünk kell valamennyi alkotását, ha mindjárt zsenék is vannak köztük. Ámde Berzsenyinek azt a todalékát, hogy az 'Örömhez' című költeményt egyik legjobb ódájának tartja, teljességgel nem írjuk alá,

mert e mű alig emelkedik a próza fölé, s ha a távolság és közelség ellentéte nem adna egy kis ízt a költeménynek, nem volna egyéb üres szóhalmaznál úgy, hogy méltán ítélte el már Kazinczy is 1810 május 6-án B.-hez intézett levelében.

A *negyedik* pontra nézve, látni való, nem adhatunk igazat Berzsenyinek, de nem is erőltetjük rá Kölcseyvel a „Remeté”-re a „rege” elnevezést, holott nem egyéb az, mint amolyan romantikus költői elbeszélés.

Az *ötödik* válaszban sok éleselnűség van s egyike az Észrevételek legsikerültebb részeinek.

A *többi* pontra nem lehet sok megjegyzésünk. Világos, hogy nem helyeselhetjük Berzsenyi azon eljárását, a melynél fogva nem a maga védelmére kel, hanem e helyett viszonzásul tönkre teszi Kölcsey egyik költeményét, a melyben az érzés affektált, a szólások pedig gyermekesek. Csak azt kívánjuk hozzá adni, hogy Kölcsey igen is méltán érezhette sértve magát, midőn ellentele ép a „Jegyváltó”-t ítéli el, holott költője így ír róla egyik levelében: »Legújabb dalaim a *Költő* és *Jegyváltó*; s ezek, úgy hiszem, a legjobbak. Kazinczy és Kis János azt mondák, hogy ezekből schilleri lélek tündöklök.«¹⁾

Végre Berzsenyi maga sem erősködik a mellett, hogy epistolái remekek, de önérzettel mondhatta, hogy még sem oly silányságok, mint a minőknek Kölcsey szeretné föltüntetni. Bizonyos, hogy nem bírnak oly kimeríthetetlen kedély-gazdagsággal, olyan erős satirai érrel, mint pl. a Horatiuséi vagy Kazinczyéi, mert Berzsenyi kedélye inkább pathétikus, gúnyja sokkal szelidebb, szellemessége sem olyan meglepő, de megállják helyüket eredetiség és erő dolgában s ha nem is vetélkednek ódáival, hírét bizonyára nem homályosítják el.

Berzsenyi felelete határozottan olybá tűnik fel, mintha szerzője nem bírna szabadúlni attól a felfogástól, hogy Kölcsey neki ellensége, hogy irányában semmi jóakarát sincs benne s az elismerésnek csak azért ad kifejezést, hogy az ellenkezővel csak annál hatalmasabban lerontsa a keltett hatást. Pedig Kölcseynek nem volt rossz szándéka,²⁾ de főleg modora által Berzsenyiben éppen az ellenkezőnek hiedelmét ébresztette. Bizonyos az is, hogy Berzsenyi távoiról sem rendelkezett azzal az eszthetikai készségséggel, azzal a tudományos képpzetséggel és széleskörű ismerettel, mint bírálója s ezért sok oly állítást koczkaztat, a melyek nem fogadhatók el, nyelvészkedése felületes, nézetei sokszor elavultak, tévesek. Érezte ugyan, hogy a vádak jó nagy részét meg lehet czáfolni, de a mondott okoknál fogva nem volt képes mindenkor ke lőképű fejtetni ki

¹⁾ Lev. Döbrenteihez 1813. nov. 15.

²⁾ Lev. Döbrenteihez. 1831. okt. 21.

a legdöntőbb érveket. Mind e mellett számtalanszor igen ügyesen védekezik s érdeme kétszerte nagyobb, ha meggondoljuk, hogy jóformán a józan ész s nem a tanulmány vezette észrevételeiben, forrás munkákat pedig sem az eszihétikára, sem a kritikára nem igen ismert. Mindkét félnek meg volt a maga hibája és igaza, egyoldalúan egyiket sem szabad elítélni.¹⁾

Nem tartozván feladatunk körébe, csak egyszerűen megérintjük, hogy Kölcsey, különösen Szemere biztatására és ösztönzésére,²⁾ a maga részéről nem fejezte be a polemiát s még több ízben neki ment Berzsenyinek³⁾, a minek egyebek között az a következménye lett, hogy Berzsenyi azzal a gondolattal szállt sírba, hogy neki Kölcsey a legmakacsabb rosszakarója volt s Kölcseynek nem maradt más hátra, mint az Akadémia közülésében 1836. szept. 11-én fölolvastott emlékebeszédében mutatni be engesztelő áldozatát az elhunyt nagy költő sírja fölött.

DR. BOROS GÁBOR.

1) Lásd Muzarion Új folyam, 1. füzet 59. lap.

2) Szemere levele Kölcseyhez 1825. okt. 20.

3) Igy Élet és Literatura 1826 (I.) 174—183 lapokon. U. o. III. 171 köv. I., és 243 köv. I.